

Högskolan Dalarna
Institutionen för humaniora och språk
Historia C, ht 2004
C-uppsats, 10 p

Genusperspektiv i historieläromedel – finns det?

**En jämförande analys av fem läroböcker i historia för gymnasiet
utgivna under åren 1995-2004**

**Författare: Tuija Björklund
Handledare: Peter Reinholdsson**

Abstract

Syftet med denna uppsats har varit att studera om det finns något genusperspektiv i valda nedslag i gymnasieläroböcker i ämnet historia. De teoretiska utgångspunkterna och definitionerna har hämtats i Micael Nilssons rapport *Historia ur ett genusperspektiv – En granskning av genusaspekterna i ämnet historia vid Linköpings universitet*. Materialet har kategoriserats i tre olika perspektiv; kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv och genusperspektiv. Litteraturen har därefter placerats i den så kallade genustrappan som i Nilsson version består av fem olika steg; genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmedveten, könsomedveten eller könsmakts-förstärkande. Det undersökta materialet har bestått av fem läroböcker som behandlar A-kursen i historia. Läroböckerna är utgivna på fem olika förlag, ingen av dem har en ensam författare och tre av böckerna har en kvinnlig medförfattare. Undersökningen är baserad på både den kvalitativa och den kvantitativa metoden. Den kvantitativa delen av undersökning har gått ut på att räkna antal kvinnonamn i böckernas register och antal illustrationer som innehåller kvinnor. I den kvalitativa delen av undersökningen har material om kvinnor samt kvinnors situation i kapitlen om antikens Grekland, nordisk medeltid och industrialismen analyserats. Undersökningen visar att läroböckerna representerar en historieskrivning som i stora drag lämnar kvinnorna utanför. Ingen av böckerna når upp till kategorien genusmedveten, de två böcker som placerar sig högst når kategorien jämställdhetsmedveten. Resultatet visar att läroböckerna inte lever upp till styrdokumentens krav på en jämställd undervisning.

Nyckelord: läromedelsanalys, genusperspektiv, kvinnohistoria

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte och frågeställning	6
Metod och material	6
Forskningsläge	11
Bakgrund	15
Vägen från kvinnohistoria till genushistoria.....	15
Tillägghistoria eller och-historia	16
Hur-historia	16
Kvinnokulturell kvinnohistoria	17
Genushistoria	17
Genussystemet.....	18
Genusperspektiv	18
Läromedelsgranskning	19
Kvinnorna i gymnasieläromedel i historia	
Kvantitativ undersökning.....	21
Register	21
Illustrationer	21
Kvalitativ undersökning och diskussion	23
I historiens spegel.....	23
Människan genom tiderna	25
Epok	27
Epos	29
Alla tiders historia	32
Avslutande diskussion	35
Sammanfattning	38
Käll- och litteraturförteckning	41

Inledning

Historieämnet på gymnasiet har förändrats under 1900-talet. I tidigare kursplaner lades stor vikt vid kungar, krig och politik och undervisningen gick ofta ut på att lära in fakta som skulle kunna rabblas utantill. Idag har vi en annan kunskapssyn och historieämnet handlar mera om att hos eleverna utveckla ett sinne för historia som ska ge dem förmåga att bedöma gångna tiders människor utifrån deras förutsättningar och villkor. Idag lägger man också stor vikt vid källkritik och ett av målen är att eleverna ska utveckla en förmåga att kunna bedöma texters, bilders och andra källors tillförlitlighet och värde. Historieämnets syfte är bland annat att ge perspektiv på den egna personen, något som i sin tur ska stärka elevens identitet och ge denne insikt om det egna kulturarvet för att kunna möta det främmande.¹ Eftersom eleverna i gymnasieskolan representeras av båda könen blir en viktig förutsättning för att uppnå detta mål att anlägga ett genusperspektiv på undervisningen. Undervisningen bör alltså ge både ett manligt och kvinnligt perspektiv på historien. I de nya kursplanerna från 1994 finns inget som anger vilka moment läraren ska undervisa om. Detta gör att den didaktiska grundfrågan *vad* blir oerhört viktig. I historieundervisningen har läromedel, och då främst läroboken, en central roll och därför är det viktigt att de böcker som skrivits tidigare och de som skrivs nu diskuteras ordentligt, skriver Sture Långström i sin avhandling *Författarröst och lärobokstradition*. Han menar att just läroböcker är den mest lästa litteraturen och att de inte bara överför fakta utan också idéer och värderingar.² Då grunden för undervisningen ofta är en lärobok är det alltså viktigt att det i dessa finns ett genusperspektiv på historien.

Men vad innehåller historieläroböckerna idag? Traditionellt sett har läroböckerna varit fyllda av män och deras göranden. Det är män som styr, krigar, brukar jorden, uppfinnar och upptäcker. Detta har lett till att männen blivit den generella normen i historien och i nästa steg också den historieskrivning som förmedlats till eleverna via läroböckerna. Forskning visar att kvinnor traditionellt sett varit osynliga i historieböckerna. I den mån de funnits med har de fått lysa upp de manliga hjältarna, skriver Yvonne Hirdman i inledningen till boken *Kvinnohistoria*. Det var på det villkoret kvinnor fick vara med i historieskrivningen; de fungerade som männens följeslagerskor eller som passiva, orörliga kollektiv. De kvinnor som inte beskrevs som passiva framställdes istället som totala katastrofer. I historier kring den franska revolutionen exempelvis, ges kvinnorna skulden för att ha fått den revolutionära heroiska handlingen att spåra ur. Ett annat exempel på kvinnan som katastrof ges av historikern Arnold Toynbee som hävdade att ett lands, ett rikes och en civilisations förfall till stor del berodde på att man tillät kvinnor vissa friheter. Detta är en

¹ [www.skolverket.se/styrdokument/kursplan Historia A](http://www.skolverket.se/styrdokument/kursplan-Historia-A), 2005-02-14

² Långström, Sture (1997) *Författarröst och lärobokstradition. En historiedidaktisk studie*. s 12.

mycket gammal manlig idé, menar Hirdman; kom kvinnor till någon slags maktposition, då var det både ett tecken på en anledning till maktens förfall.³

1994 kom den nuvarande läroplanen för de frivilliga skolformerna, Lpf 94. Till skillnad från tidigare läroplaner poängterar Lpf 94 tydligt jämställdhet och pojkars och flickors rätt till likvärdig utbildning genom formuleringar som:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. [...] Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. [...] Eleverna skall uppmanas att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.⁴

Eftersom varken läroplanen eller kursplanerna innehåller några konkreta direktiv om vad en jämställd undervisning är, vad den ska innehålla och hur den ska bedrivas blir dessa formuleringar föremål för olika tolkningar. Och det vanliga är ju att det finns lika många tolkningar som det finns tolkare. Ett sätt att uppnå en jämställd undervisning kan vara att jobba med ett läromedel vars innehåll uppfyller dessa krav. Just därför är det intressant att undersöka om det finns något genusperspektiv i läroböckerna eller om historieskrivningen fortfarande är männens?

Avsaknaden av genusperspektiv i läroböcker finns även på högskolenivå. I en nyutgiven bok av statsvetaren Tommy Möller, *Svensk politisk historia 1809-1975*, är frånvaron av kvinnor i det närmaste total. På de fåtal ställen kvinnor finns med är urval och framställning minst sagt egendomlig, skriver Ann-Sofie Ohlander, professor i historia vid Örebro universitet, i en debattartikel i *Dagens Nyheter*. De fyra kvinnor som finns namngivna i boken finns i bildtexter. Har man i desperation satt in dem i sista stund, frågar sig Ohlander. Hon menar att det inte finns någon vetenskaplig ursäkt för detta då det idag finns många vetenskapliga arbeten som grundligt utforskat kvinnligt medborgarskap, kvinnor och demokrati, kvinnopolitiska frågor etcetera. Att sätta denna lärobok i händerna på universitetsstudenter vore lurendrejeri, skriver Ohlander.⁵ Möller bemöter kritiken genom att hävda att hans bok inte handlar om kvinnohistoria och inte heller om kvinnors politiska historia. Boken handlar, enligt honom, om politisk historia under 166 år då ”politik beklagligtvis var en angelägenhet för endast män”.⁶ Debatten fortsätter då två professorer och en

³ Hirdman, Yvonne (2001) *Kvinnohistoria*. Utbildningsradion. s 9f.

⁴ Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94, s. 37f

⁵ Ohlander, Ann-Sofie, ”Har han inte glömt något?” i *Dagens Nyheter* 22 november 2004.

⁶ Möller, Tommy, ”Ingen kvinnohistoria. Den politiska historien domineras av män – tyvärr” i *Dagens Nyheter* 25 november 2004.

docent i statsvetenskap skriver att ”Möllers misstag är att han skriver den svenska politiska historien precis som andra före honom har skrivit den och då blir den väldigt enkönad. Den seriösa forskning Möller efterlyser kan dock mycket lätt göras tvåkönad om man bara vill”.⁷ De krav på en jämställd undervisning som uttrycks i läroplanerna och rimligtvis också ställs på undervisningen vid våra universitet och högskolor borde också ha nått fram till läroboksförfattarna. Men tydligen är verkligheten en annan.

Syfte och frågeställningar

Utifrån mitt ovan nämnda resonemang blir mitt syfte att undersöka om det finns något genusperspektiv i valda nedslag i gymnasieläroböcker i ämnet historia. Vilket perspektiv använder författarna använder i den löpande texten som behandlar kvinnor? Jag kommer att kategorisera det skrivna i tre olika perspektiv; kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv och genusperspektiv. Vidare kommer jag också att undersöka huruvida litteraturen är genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmedveten, könsomedveten eller könsmaktsförstärkande? Vad som kännetecknar de olika kategorierna definieras längre fram.

Metod och material

Mina teoretiska utgångspunkter och definitioner har jag hämtat i doktoranden Micael Nilssons rapport *Historia ur ett genusperspektiv – En granskning av genusaspekterna i ämnet historia vid Linköpings universitet*.⁸ I sin undersökning har Nilsson utgått från att ett genusperspektiv inte är detsamma som ett kvinnohistoriskt eller ett jämställdhetsperspektiv. Nilsson menar att det *kvinnohistoriska perspektivet* i första hand syftar till att lyfta fram kvinnors verksamheter och erfarenhet samt deras ekonomiska, sociala och kulturella villkor. Ett kvinnoperspektiv kan, enligt Nilsson, rymmas inom genusperspektivet men han menar att det är viktigt att hålla isär dem. Ett *jämställdhetsperspektiv* utmärks av att ojämlika skillnader i samhället mellan män och kvinnor uppmärksammas, men utan att beröra de bakomliggande orsakerna. Ett genusperspektiv ska enligt Nilsson lyfta fram och visa på:

hur socialt konstruerade könsidentiteter institutionaliseras i form av sociala föreställningar och kulturella mönster samt hur dessa förändras eller inte förändras över tid. Till detta hör även maktfrågor och särskilt sådana som rör mäns strukturella överordning i samhället.⁹

⁷ Bjereld, Demker, Hinnfors. ”Enkönad historia” i *Dagens Nyheter* 3 december 2004.

⁸ Nilsson Micael (2004) *Historia ur ett genusperspektiv. En granskning av hur genusaspekterna tas upp i ämnet historia vid Linköpings universitet*.

⁹ Nilsson. (2004) , s. 4.

Utgångspunkten i Nilssons granskning är att genusperspektivet är en viktig vattendelare gentemot det kvinnohistoriska- och jämställdhetsperspektivet som båda är mer beskrivande. Nilsson menar att ett kvinnohistoriskt- eller jämställdhetsperspektiv kan försvaras ur en jämställdhetssynpunkt eftersom den ändå uppmärksammar och beskriver samhällsliga ojämlikheter mellan könen. Men eftersom dessa perspektiv inte problematiserar de bakomliggande faktorerna är det inte troligt att de bidrar till att utveckla studenters förmåga att tänka kritiskt kring genus.¹⁰

I sin undersökning har Nilsson granskat 13 böcker som ingår som obligatorisk kurslitteratur. Nilsson har analyserat litteraturen med hjälp av den så kallade genustrappan, en metod som utvecklats av Mona Edwertz och Lars Lundström vid Karlstads universitet.¹¹ Edwertz och Lundströms genustrappa har åtta olika steg. Nilsson använder en förenklad variant av genustrappan i fem steg och det är också den modell jag kommer att använda:

- Överst i Nilssons genustrappa finns litteratur som är *genusmedveten*, det vill säga litteratur som behandlar kön som sociala konstruktioner och tydligt ifrågasätter den patriarkala maktstrukturen.
- Därunder finns *jämställdhetsmedveten* litteratur. I den beskrivs och problematiseras ojämlika skillnader mellan män och kvinnor.
- På steget under finns litteratur som är *könsmedveten*, det vill säga litteratur som också beskriver ojämlika skillnader mellan män och kvinnor, dock utan att problematisera den.
- Längst ned på genustrappan finns litteratur som är *könsomedveten* eller i sämsta fall också *könsmaktsförstärkande*. Den könsomedvetna litteraturen kännetecknas av ett könsneutralt framställningssätt och den könsmaktsförstärkande av manliga härskartekniker och försvar av det patriarkala förtrycket.

I min undersökning kommer jag att använda mig av begreppen kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv och genusperspektiv så som de definierats här ovan. Jag kommer också att använda begreppen genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmedveten, könsomedveten och könsmaktsförstärkande. Finns det något samband mellan de tre ovan nämnda perspektiven och fem begreppen? Den litteratur som är skriven ur ett genusperspektiv hamnar mer eller mindre automatiskt i kategorien genusmedveten eftersom definitionerna nämner samma saker. Litteratur som är skriven ur ett jämställdhetsperspektiv, det vill säga uppmärksammar ojämlika skillnader i

¹⁰ Nilsson (2004), s. 4-5.

¹¹ Mona Edwertz och Lars Lundström (2003:1) *Jämställdhets- och genusperspektiv i kurslitteraturen*. Arbetsrapport 2003:1 Karlstads universitet.

samhället mellan män och kvinnor men utan att beröra de bakomliggande orsakerna, är svårare att automatiskt placera in i en kategori på genustrappan om man ska följa Nilssons resonemang. Han menar å ena sidan att litteratur skriven ur ett jämställdhetsperspektiv uppmärksammar ojämlika skillnader mellan kvinnor och män men *utan* att problematisera dem och å andra sidan att kategorien jämställdhetsmedveten litteratur innefattar texter som beskriver *och* problematiserar ojämlika skillnader mellan könen. Detta innebär att litteratur skriven ur ett jämställdhetsperspektiv inte innebär att texterna är jämställdhetsmedvetna. Könsmmedveten litteratur, däremot, beskriver enligt definitionen ojämlika skillnader mellan män och kvinnor, men *utan* att problematisera dem och den innefattar därmed litteratur skriven ur ett jämställdhetsperspektiv. Vilket perspektiv ska texten ha för att nå upp till kategorien jämställdhetsmedveten? Jag kan inte av Nilssons rapport utläsa hur han kopplar ihop just de begreppen. I min undersökning kommer jag därför att använda mig av kategorien jämställdhetsmedveten då författarna gör en ansats mot ett genusperspektiv, men bara punktvis istället för genomgående. Litteratur som enligt Nilssons resonemang är skriven ur ett jämställdhetsperspektiv kommer jag att placera i kategorien könsmmedveten.

Många tidigare undersökningar som jag tagit del av bygger på två olika metoder, den kvalitativa och den kvantitativa. Jag kommer också att använda båda metoderna, men lägga mer fokus på den kvalitativa undersökningen. Tidigare, rent kvantitativa, undersökningar har redan konstaterat att kvinnorna utgör en bråkdel av den totala historien. I mitt arbete kommer jag att använda den kvantitativa metoden när jag räknar antal namn i register och antal illustrationer.

I den kvalitativa delen av undersökningen gör jag tre nedslag i böckerna och granskar de kapitel som handlar om antiken i Grekland, nordisk medeltid och industrialismen. Ur dessa kapitel tar jag ut det material som jag anser handla om kvinnor samt kvinnors situation. Perioderna illustrerar vitt skilda företeelser i historien: jag valde antiken eftersom den ses som demokratis vagga, medeltiden får representera dagens stora historieintresse och industrialismen illustrerar det moderna samhällets födelse. Jag kommer att analysera materialet och därefter fastställa om det är skrivet ur ett kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv eller genusperspektiv. Vidare använder jag den så kallade genustrappan som analysmodell och placerar in böckerna i de fem stegen; genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmmedveten, könsmmedveten eller könsmaktsförstärkande.

De böcker jag använt är ett urval av de läroböcker i historia som är utgivna efter införandet av Lgy 94. Urvalet är baserat på tillgången till böckerna – jag har helt enkelt använt de böcker som

funnits i högskolans bibliotek och på min fadderskola. Mitt val av böcker utgivna efter 1994, är medvetet eftersom jag anser att författarna vid böckernas tillkomst borde tagit hänsyn till styrdokumentens krav på jämställd undervisning. Möjligen kan den äldsta boken, som är utgiven 1995, skrivits efter tidigare styrdokumentens riktlinjer. De undersökta läroböckerna vänder sig alla till gymnasieskolans A-kurs i historia. Läroböckerna är utgivna på fem olika förlag under perioden 1995-2004. Ingen av läromedlen har en ensam författare och tre av dem har en kvinnlig medförfattare. Syftet med att undersöka läroböcker kan i och för sig ifrågasättas – vilka böcker används och hur mycket? Frågan är inte helt lätt att besvara. Jag har via e-mail försökt få fram uppgifter om böckernas upplagor. Liber som ger ut *Epos* har inte svarat på min förfrågan. Studentlitteratur svarar att förlaget inte har några upplagesiffror på grund av att de själva inte tryckt *I historiens spegel* utan tagit över den av Akademiförlaget. De övriga förlagen, Natur och Kultur som ger ut *Människan genom tiderna*, Interskol som ger ut *Epok* och Gleerups som ger ut *Alla tiders historia* skriver uttryckligen att upplagesiffror är företagshemligheter som inte lämnas ut till utomstående. Gleerups uppger sig dock veta att: ”Vi är marknadsledande vad det gäller historia och har de två största läromedelpaketerna *Alla tiders historia* och *Perspektiv på historia*”.¹² Om detta är sant eller inte har jag alltså ingen möjlighet att kontrollera. Jag ska kort nedan presentera de böcker som ligger till grund för min undersökning:

I historiens spegel – Långa linjer och tvärsnitt (1995), Akademikerförlaget, red Sverker Oredsson och Lars Andersson. Boken har elva medförfattare, två av dem är kvinnor. I förordet skriver redaktörerna att boken inte endast ger längdsnitt, från människosläktets början till 1995 utan också så kallade tvärsnitt om kvinnan i historien, synen på den andra, nation och etnicitet, klasser och klassmotsättningar, rättshistoria, om rättens utveckling i samhället, om svensk miljöpolitik och om upptäckter och uppfinningar. Redan i inledning förklarar man alltså att kvinnans historia kommer att behandlas i ett särskilt avsnitt. Det är också en kvinna, Christina Carlsson Wetterberg, som skrivit avsnittet.

Människan genom tiderna (1997), Natur och Kultur. Boken har fyra medförfattare, Karin Skrutkowska, Jan Stattin, Gunnar T Westin och Torbjörn Norman. Vem som skrivit vad framgår inte. Författarna anger i sitt förord att de har valt att koncentrera sig på Europa för att med den som utgångspunkt göra utblickar i världen. De skriver vidare att innehållet inriktar sig på frågor som gäller människan själv – som samhällsvarelse och individ – då de anser att människans livsvillkor

¹² E-mail från Ulf Wagner, läromedelsutvecklare Gleerups Utbildning AB, 2005-06-14

till stor del styrs av materiella förhållanden. Bokens huvudtanke är enligt förordet att göra rättvisa åt historiens olika sidor – de ekonomiska, sociala, politiska och kulturella.

Epok A (2000), Interskol. Författarna Sten Elm och Birgitta Thulin anger i sitt förord att de har en materialistisk grundsyn med vilken de behandlar politisk historia, idéhistoria, kulturhistoria, mentalitetshistoria, ekonomisk historia samt socialhistoria med genusperspektiv. De anger också att tyngdpunkten är lagd på den moderna historien. *Epok* är den enda av böckerna som i förordet har ett uttalat genusperspektiv.

Epos (2000) Almqvist & Wiksell. Boken har fyra medförfattare, Robert Sandberg, Per-Arne Karlsson, Karl Molin och Ann-Sofie Ohlander. Det framkommer inte heller här vem som skrivit vad. I förordet berättar författarna att de skriver mindre om krig och kungar och mer om hur människor levde och tänkte, mer om kvinnor, barn och ungdomar, mer om de grundläggande strukturerna och mer om makten över de begränsade resurserna.

Alla tiders historia A (2004) Gleerups, är en bearbetning av en äldre lärobok *Nya alla tiders historia*. Jag har valt att ta med den i min undersökning för att se om det skett någon förändring vad gäller genusperspektivet eftersom den är utgiven tio år efter den nya läroplanen. Boken har tre författare, Börje Bergström, Arne Löwgren och Hans Almgren. Den sistnämnde skriver förordet i vilket han berättar att Bergström och Löwgren har avlidit. Almgren skriver att boken bearbetats och omskrivits för att hålla den uppdaterad och vara en realistisk lärobok för gymnasieelever i det begynnande 2000-talet. Orsaken till att läsa historia är enligt Almgren att den ger oss bakgrunden till vad som händer idag, hur vi lever och hur vi tänker. Almgren skriver också att historien visar att mycket blivit bättre. Han räknar upp en rad faktorer och bland dem finns konstaterandet att ”kvinnor och andra förtryckta grupper fått det bättre”.

Forskningsläge

Det har bedrivits forskning som resulterat i ett antal undersökningar av läromedel under den senare delen av 1900-talet. Men det är endast ett fåtal av dem som inriktar sig på närmare studier av genusperspektivet i läromedlen. De undersökningar jag tagit del av handlar till större delen om läromedel utkomna före Lpf 94.

Den undersökning som ligger till grund för mina teoretiska utgångspunkter och definitioner är Micael Nilssons *Historien ur ett genusperspektiv* (2004). Nilsson är doktorand i historia vid Linköpings Universitet och han har granskat hur genusaspekterna tas upp i ämnet historia vid Linköpings universitet, både i litteraturen och undervisningen. Nilssons resultat visar att sex av de 13 undersökta böckerna kan sägas vara genusmedvetna. Tre av böckerna är enligt Nilsson köns- eller jämställdhetsmedvetna. I fyra av dem saknas dessa aspekter helt. Nilsson menar att de studenter som läser historia vid Linköpings universitet möter någon form av genus/köns- eller jämställdhetsperspektiv i drygt hälften av den obligatoriska litteraturen. Nilsson påpekar dock att kurslitteraturen successivt är på väg att bytas ut mot böcker där genusaspekterna uppmärksammas på ett mera integrerat sätt än tidigare. Vidare har texter av kvinnliga författare tillkommit i de kurser där sådana tidigare saknats. Även lärarna framstår som betydligt mer medvetna om både jämställdhets- och genusaspekter än de gjorde när Nilsson själv var student i slutet av 1990-talet. Bland studenterna råder ibland oklarhet om vad ett genusperspektiv är för något eftersom olika lärare lägger in olika innebörder i genusbegreppet. Ibland kan genus betyda kvinna/kvinnor och då framstår genusperspektivet som liktydigt med kvinnohistoria. Ibland kan genus betyda kön och genusperspektivet handlar då om skillnader mellan män och kvinnor, men där skillnaderna inte lika tydligt kopplas till kön som till sociala maktrelationer. Genus kan också ibland betyda socialt konstruerade identiteter, vilket får genusperspektivet att handla om relationen mellan det som definieras som manligt eller kvinnligt ur ett maktperspektiv. Detta olik tänkande medför att genus betonas mer eller mindre i olika utsträckning och utifrån olika synsätt beroende på vilken lärare det är som är kursansvarig. Nilsson konstaterar att även om lärarnas ambition är att integrera genusaspekterna i undervisningen så är genus ändå något som hamnar lite vid sidan av den allmänna historiska utvecklingen.

En av de tidigaste, och tämligen omfattande, undersökningar av läroböcker har gjorts av Göran Andolf. I avhandlingen, *Historien på gymnasiet. Undervisningen 1820-1965* (1972), redogör han för vad historieämnet och läroböckerna innehöll under den undersökta perioden. Andolf undersökte läroböckernas disposition, avvägningen mellan de olika epokerna och fördelningen av olika sor-

ters historia. Han granskade också förekomsten av värdeomdömen, förklaringar och orsaksresonemang. Hans resultat visar att statshistorien fortfarande ansågs vara den viktigaste delen av ämnet. Kulturhistoria och ekonomisk historia var inriktningar som fick allt större utrymme i slutet av den undersökta perioden. Andolf beskriver också hur författarna till historieläroböcker från början av perioden hade stor frihet för att i slutet bli mer följsamma mot styrdokumentet. Sambandet med den från 1938 införda läroboksgranskningen märks tydligt, menar Andolf.

Det förekom kritik mot kvinnors frånvaro i läroböcker redan på 1950-talet. I artikeln *Skolböcker vid skampålen* från 1972 skriver Karin Westman Berg att hon redan 1956 uppmärksammade problemet och uppmanade till förändring. Westman Berg framhåller att det i läroplanerna för grundskolan 1963 och 1969, samt i gymnasiet läroplan 1970, uppmanas till köns likaberättigande och att skolan ska arbeta för att förbättra förhållandena mellan könen. Trots detta behandlas i läroböckerna från 1970-talet exempelvis den kvinnliga rösträtten på ett bagatelliserande sätt medan andra viktiga historiska förändringar för kvinnorna förtigs helt. I de nyare böckerna ägnas kvinnorna ett särskilt kapitel, vilket enligt Westman Berg vittnar om att man börjar erkänna att kvinnorna har en egen historia. Hon efterlyser dock en integrerad kvinnohistoria för att undvika att ämnet blir ett litet fristående bihang.

1991 tar Eva Queckfeldt upp ämnet om kvinnors historia i artikeln *Historielöshet och kvinna – några reflexioner*. Queckfeldt har undersökt fyra gymnasieböcker från 1911 till 1962, fyra från 1970- och 1980-talen samt tre universitetsböcker. Queckfeldt konstaterar att kvinnor fortfarande är historielösa både i gymnasie- och universitetsläromedlen. I de äldre böckerna fanns kvinnor med som politiskt betydelsefulla personer, hustrur eller älskarinnor till politiskt betydelsefulla män. I de senare böckerna minskar kvinnornas framträdanden i historien och de göms bakom begrepp som arbetarklassen, löntagarna och familjen.

Anne Marie Berggren genomförde 1991 på uppdrag av Statens Institut för Läromedelsinformation, SIL, en utredning av genusperspektivet sex gymnasieläroböcker i ämnet historia, utgivna under perioden 1980-1990. Hennes syfte med undersökningen var att få en bild av hur kvinnors insatser och villkor framställs i läromedel samt att komma med förslag till förbättringar. Studien gjordes utifrån ett genusperspektiv där kvinnor och män utgör två olika grupperingar i samhället och där männen uppfattas som norm medan kvinnorna utgör undantaget. Berggrens resultat visade att knappt tre procent av den totala textmassan och 10-15 procent av bildmaterialet behandlade kvinnor eller det kvinnliga området. Överlag krävs enligt Berggren en grundlig

revidering av böckerna, men två av dem ger en något mindre ensidigt manlig bild av historien. I läroboken, *Från forntid till nutid* (1982) av Sven Samuelsson, finns ett särskilt kapitel med rubriken ”Kvinnan i Sverige”. Berggren påpekar det faktum att kapitlet ligger sist i boken ger signaler om att kvinnornas historia inte ska integreras med männens utan hållas som en särskild liten del på slutet. Hon menar dessutom att eleverna ofta inte hinner till slutet av boken under läsåret och därmed riskerar kvinnans historia att förbli oläst. I den nyaste av de undersökta böckerna, *Vägar till nuet*, (1990) finns enligt Berggren en minimal ansats till genusperspektiv och kan därför användas i brist på bättre. Berggren föreslår grundlig omarbetning av de undersökta läromedlen. Bland annat anser hon att de många detaljerna om telegrafan och ångbåtarna samt de otaliga sidorna om förlags- och industriproduktion bör skapas om och omfatta betydligt färre och mer kärnfulla sidor. Hon anser det skulle vara mer fruktbart för eleverna att få förståelse för den mentala moderniseringsprocess som människan i västerlandet genomgått under de sista tre århundradena och jämföra den med tidigare kulturer. Berggren tar i sin undersökning upp vad som borde avses med genusperspektiv och hur detta borde präglade läroböckerna. Sammanfattningsvis menar hon att ett historiskt genusperspektiv betyder att man hela tiden har klart för sig att det finns två kön och att man inte utgår från att historiska förändringar automatiskt påverkar dem på samma sätt och därför berättar om båda könen. Paradoxalt nog lades SIL ned innan Berggren presenterade sin undersökning.

Eva Österberg skriver i antologin *Rummet vidgas* (2002) om författaren Carl Grimberg (1875-1941) som under åren 1913-1924 gav ut den populärhistoriska sviten *Svenska folkets underbara öden*. Verken blev en enastående framgång och varje del såldes i över 100 000 exemplar. Österberg menar att Grimbergs bild av svenska historien måste varit den dominerande hos allmänheten under 1900-talets första hälft. Grimbergs historiesyn avvek inte från den då dominerande med nationalistisk tendens och med fokus på kungar och krig. Österberg konstaterar att det var den historiesynen som också bestämde vilka kvinnor som fick vara med i texterna I Grimbergs historieskrivning förekom inga vardagshjältar utan de få kvinnor som förekom var drottningar och adelsdamer. Det blir i huvudsak fråga om en kvinnlig elit som handlar, och mest i relation till män. Grimberg berättar om kvinnor endast då källorna eller kända historiker på ett naturligt sätt aktualiserat dem. Han diskuterar inte varför kvinnor är osynliga i källorna. Men Österberg menar att det vore att begära för mycket i ett skede då historikerna i allmänhet teg om kvinnorna och tanken på ”de osynligas” historia ännu inte väckts. Grimberg följde nära den tidens urval av det historiskt viktiga och då hamnade endast vissa kvinnor i fokus. I de fall där tolkningsmöjligheter

erbjuder sig, låter han kvinnor figurera som en egen art vars främsta kallelse är – eller borde vara – hem och familj.

Sara Vilén har skrivit en C-uppsats, *Gömd bland fria män och trälar* (1997), i vilken hon bland annat undersöker hur kvinnor framställs i läroböcker under perioden 1963 till 1996. Vilén avgränsar sig till att undersöka de avsnitt som behandlar medeltiden samt tiden efter 1945. I de äldsta böckerna är kvinnorna tydligt frånvarande och det är männen som är huvudpersoner, inte främst som representanter för sitt kön utan för sin klass. Även termer som vid en första anblick verkar vara könsneutrala visar sig behandla män och mäns erfarenheter och aktiviteter. Hon kommer fram till att det har blivit mer kvinnohistoria i läroböckerna, men att det fortfarande inte är någon självklarhet att kvinnorna finns med.

Sture Långströms avhandling *Författarröst och lärobokstradition* kom 1997 och bygger på intervjuer med läroboksförfattare. Hans syfte var att utifrån ett antal hypoteser komma fram till vem eller vilka som skriver läromedel i historia, hur skrivandet gått till och vad som skrivits och varför. De böcker som Långström undersökt är utgivna under perioden 1958-1993. Långström kommer fram till att böckerna inte har förändrats nämnvärt vad gäller innehåll och disposition sedan 1950-talet, det har dock tillkommit fler bilder, kartor och diagram. Långström menar att staten genom läro- och kursplaner har en delvis styrande roll för vad som bör tas med i böckerna, men att det också är marknaden som styr författarna i deras urval av material. I Långströms avhandling finns inget avsnitt som särskilt behandlar genusperspektivet i läroböckerna. Han konstaterar dock att samtliga författare till de undersökta böckerna är medelålders eller äldre män ur medel- eller övre medelklassen. Långström efterlyser kvinnliga författare och menar att om både kvinnor och män svarade för innehållet i läroböckerna skulle det bidra till att även flickor kunde känna igen sig i historieundervisningen. Han är inte förvånad över att unga kvinnor har svårt att bli intresserade av ett ämne som i så liten utsträckning har ett innehåll som direkt angår dem. Långström tror vidare att det kan vara traditionen som gjort att inte några kvinnor rekryterats som författare fastän det finns gott om kvinnliga didaktiker och forskare.

Bakgrund

Vägen från kvinnohistoria till genushistoria

Ämnet kvinnohistoria är ett förhållandevis nytt begrepp inom den vetenskapliga forskningen. Det var först i slutet av 1960-talet som insikten om att kvinnor marginaliserats inom forskningen uppkom. Den tidiga kvinnohistoriska forskningen handlade främst om att försöka synliggöra kvinnors historia. Forskare gick in för att finna och lyfta fram kvinnogestalter och kvinnliga verksamheter för att på så sätt fylla ut luckor i historieskrivningen. Detta kom att kallas empirisk feminism och resulterade i additiv kunskap, som i sig var viktig, men den förändrade inte synen på manligt och kvinnligt. Om denna nya forskning analyserades med en begreppsapparat som grundade sig i värderingar om mannen som norm, kunde denna nya kunskap istället leda till att fördomar om relationer mellan kvinnor och män konserverades. På 1970-talet uppstod en forskningsinriktning som ville att specifikt kvinnliga erfarenheter skulle tas tillvara i historieskrivningen – inriktningen kom att kallas gynocentrisk feminism eller särartsfeminism. Forskarna utgick nu från en allmängiltig uppfattning om en grundläggande kvinnlighet och generella föreställningar om vad som format kvinnors liv och verksamheter. Men i takt med att kunskapsmassan blev större riktade kvinnoforskare med tiden kritik också mot delar av den gynocentriska feminismen. Kritikerna menade att det kunde vara svårt att identifiera en gemensam kvinnlighet. Faktorer som ras, klass, etnisk eller religiös tillhörighet kunde vara mer betydelsefulla än könstillhörighet för att forma livsvillkor, erfarenheter och positioner inom olika hierarkiska strukturer. Relationen mellan kvinnor och män och mellan kvinnor och kvinnor betonades alltmer och det var ur dessa diskussioner som genusperspektivet växte fram. Termen genus introducerades för drygt tjugo år sedan för att markera de sociala, kulturella, ideologiska och politiska dimensionerna av begreppet kön.¹³

Yvonne Hirdman skriver om kvinnohistoriens utveckling i boken *Kvinnohistoria*. I den tidiga historien var kvinnorna antingen helt frånvarande eller intog en passiv ställning. De fungerade oftast som följeslagerskor till män i form av hustrur eller döttrar. Kvinnornas uppgift var inte att belysa kvinnors situation utan mera belysa männens många sidor. Kvinnorna uppträdde som ett orörligt kollektiv. Kvinnor tog inte, de tog emot, de kämpade inte utan fick saker tilldelade sig. De drottningar som figurerade i historieskrivningen framträdde som passiva redskap i händer på historiens verkliga aktörer, det vill säga männen. Det fanns dock undantag från de passiva kvinnobildderna, men dessa kvinnor framställdes som egensinniga och egoistiska och deras inblandning i historien skildrades som katastrofal. Men det finns också positiva kvinnoporträtt som plockats fram som ett komplement till de manliga hjältarna. Men exemplen är ofta få: drottning Kristina,

¹³ Arwill-Nordbladh, Elisabeth (2001), *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket. s. 26ff

den heliga Birgitta och Anna Maria Lenngren är de som i den svenska historieskrivningen dyker upp som bevis på att handlande kvinnor faktiskt existerat.¹⁴

Tillägghistoria eller och-historia

När kvinnoforskningen kom igång på 1970-talet gjorde man först ett försök att lägga till kvinnornas historia, något som kallas ”och-historia”. Nu ville man forska och skriva om t ex kvinnor ”och” industrialismen eller kvinnor ”och” arbetarrörelsen. Att på detta sätt försöka komplettera de manliga hjältarna med hjältinnor vare sig det handlade om individer eller om folket, visade sig vara svårt att genomföra. Det visade sig att kvinnorna faktiskt inte fanns där som lika stora och lika viktiga personer i den ensidigt manliga historieskrivningen. Kvinnorna saknades helt eller spelade en mycket marginell roll. Som kollektiv är kvinnornas insats svårt att lyfta fram om man fortfarande vill berätta den vanliga historien. Till *vad* skulle de flesta kvinnor och deras agerande läggas? Forskarna upptäckte att detta sätt att skriva kvinnohistoria resulterade i historier som mest handlade om utanförskap och diskriminering. Nu kom man till insikt med att det inte gick att ”lägga till” kvinnor till historien på grund av två saker: dels för att kvinnor inte var mäns likar i historien och dels för att historien som man skulle lägga dem till inte var en självklar och stabil historia. Kvinnohistorikerna upptäckte att historien tycktes ändra sig när kvinnor ”lades till”. Anledningen till detta var, enligt Hirdman, att både den gamla historieskrivningen om krig och kungar och den nya om folkets historia, i grunden var vanlig – i den meningen att samhällets sågs på och tolkades som en plats för män, skapad av män, i kamp med män. Det var detta som gick under samlingsnamnet ”allmän historia”. Hirdman menar att det är denna av män bestämda historia som ger intrycket av att kvinnohistoria handlar om att bidra med ett litet tillägg till en redan bestämd och färdig helhet. Vad kvinnohistoriker tvingas göra är att visa att dessa bestämda händelser kan diskuteras utifrån andra ståndpunkter och ses från helt andra håll om kvinnorna ska komma med.¹⁵

Hur-historia

Nästa steg blev att skildra kvinnornas liv, så kallad ”hur-historia”. De var de vanliga kvinnornas liv som skulle berättas, en historieskrivning förankrad i socialhistorien. Hirdman menar att det finns en röd tråd som löper igenom den socialhistoriska kvinnohistorien – den om kvinnors socialt sett låga status. Genom berättelser om de ogifta mödrarna, om de prostituerade belystes kvinnornas totala underläge. Inte heller berättelserna om giftermål, barnafödande eller skilsmässor gav

¹⁴ Hirdman, (2001) s. 9-10

¹⁵ Hirdman, (2001) s. 11-13.

några ljusa bilder av forna tiders kvinnoliv. Tvärtom, menar Hirdman, i dessa berättelser fanns den totala underordningen, både under kroppen och under familjen, samhällsmoralen och den patriarkala ordningen. Hur-historien gav material som tydligt visade hur mycket lägre kvinnor värderats i historien i förhållande till män. Som en motreaktion på denna eländeshistoria framträdde nu en kvinnokulturell kvinnohistoria.¹⁶

Kvinnokulturell kvinnohistoria

Den kvinnokulturella kvinnohistorien ville tala om att kvinnor också var starka, duktiga och kunde en massa saker som män inte kunde. Man försökte nu komma bort från att automatiskt se på män som en måttstock för vad som är normalt. Nu låg fokus på kvinnors liv och arbeten, deras vänskapsförhållanden och inbördes relationer. Kvinnan blev synlig, men i en värld utan män. Hirdman menar att det finns en stor risk att betoningen av starka kvinnor eller av en exklusiv kvinnovärld, suddar bort kvinnoförtrycket och kvinnokampen. Ett annat problem med den kvinnokulturella aspekten är den höga värderingen den ger de egenarter och egenskaper som blivit resultatet av kvinnors underordnade ställning i historien och detta leder till att man då styr undan från konfliktfyllda områden som makt, inflytande och politik. Hirdman menar att en sådan ansats riskerar att åter reducera kvinnohistoria till kulturhistoria i gammal mening, det vill säga pastellfärgade bilder av svunnet, idylliserat kvinnoliv.¹⁷

Genushistoria

Genushistoria är ett forskningsfält som växt sig allt starkare sedan 1980-talet. Från början handlade det främst om ett nytt förhållningssätt gentemot kvinnors historia, men har utvecklats till en analysmetod för relationer runt kön med infallsvinklar som manlighet och homosexualitet. Hirdman menar att det är just historierna om underordningen som hela tiden har förstört försöken att avgränsa kvinnohistorien till ett ”och” eller fått ”hur-historien” att antingen bli eländesskildringar eller avgränsade idyller. Hon poängterar att underordningen av kvinnor inte beror på att kvinnor av naturen är underordnade, det är viktigt att förstå hur sådana idéer som just den om kvinnors ”natur” uppstår och utvecklas.¹⁸ Genushistoriens uppgift blir alltså att svara på frågan varför kvinnor var – och är – underordnade män, samt hur denna underordning har uppstått och bibehållits i olika samhällen genom tiderna. Genom att förstå att män och kvinnor och deras förhållande till varandra spelar en så viktig roll också för sådant som inte verkar handla om kön, får vi

¹⁶ Hirdman, (2001) s. 14-15

¹⁷ Hirdman, (2001) s. 15-16

¹⁸ Hirdman, (2001) s. 16

ett annat sätt att studera historien utan att ideligen falla offer för det som Hirdman kallar för ”de bestämda händelsernas tyranni”.¹⁹

Genussystemet

Genussystemet är ett begrepp som Hirdman presenterade i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3. Begreppet kommer egentligen från det engelska ordet gender som införts för att hålla isär det socialt skapade könet från det biologiskt skapade. Genussystemet bygger enligt Hirdman på två grundläggande principer. Den första principen handlar om åtskillnaden av manligt och kvinnligt – dikotomin – män och kvinnor ska hållas isär, inte göra samma saker och inte heller få vara på samma sätt. Den andra principen handlar om upprätthållandet av det manliga som alltings mått, som normen för det mänskliga – hierarkin. Detta gör kvinnan till den andra, till undantaget. Det är dessa två principer som tillsammans skapar kvinnors underordning. Principerna upprätthålls genom ett så kallat genuskontrakt som definierar hur förhållandet mellan män och kvinnor ska se ut och kontraktet löper vidare från generation till generation.²⁰

Genusperspektiv

När man studerar ett kvinnoliv ur ett genusperspektiv måste man, enligt Hirdman, också se till den tidens genussystem. Vilket slags genuskontrakt var det rådande vid den aktuella tidsperioden? Ett genusperspektiv på historien visar på ett systematiskt sätt hur historien, språket och föreställningar präglats av det ena könets överhöghet. Hirdman ger exempel på hur orden avslöjar sin hemvist: ordet arbete är ett ord som i första hand beskriver det män gör. Genusperspektivet för också med sig ett annat sätt att förhålla sig till de historiska texterna. De skrivna källorna är oftast skrivna av män och för män, och trots att de kanske handlar om helt könsneutrala ting ändå kan innehålla oavsiktliga men tydliga signaler om hur män och kvinnor levde med varandra.²¹

¹⁹ Hirdman, (2001) s. 17

²⁰ Hirdman, (2001) s. 19 och Hirdman, ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors social underordning” i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3.

²¹ Hirdman, (2001) s. 20

Läromedelsgranskningen

Långström skriver i inledningen till sin avhandling att läroböcker dels är den mest lästa och spridda litteraturen i vårt land och dels något som nästan alla måste läsa. För många är läroböckerna de enda böcker de läser i livet. Lärobokens utformning och det sammanhang den används i ger läsaren en känsla av korrekthet och tillförlitlighet. Långström menar att detta förstärks då läroböcker används i ett sammanhang där innehållet sällan ifrågasätts, trots att läroplanerna uppmanar till kritiskt tänkande. Det är därför ganska vanligt att läroböcker okritiskt accepteras som riktiga och sanna.²² 1991 upphörde den statliga granskningen av läromedel och idag finns inga bestämmelser eller anvisningar om vad en lärobok ska innehålla.²³ Granskning av läroböcker förekom redan på 1600-talet, då var det staten och kyrkan som övervakade att inte böckerna innehöll ”irrläror”. På 1800-talet framfördes krav om granskningsnämnder och 1868 hade alla läroböcker i geografi och historia granskats ur många olika synvinklar och flera av böckerna kritiserades hårt. Under mellankrigstiden diskuterades och utreddes läroboksfrågan, något som 1938 resulterade i en statlig läroboksnämnd med Skolöverstyrelsen som huvudman. Från början var granskningen mycket omfattande och detaljerad, förutom objektiviteten granskades bland annat pris, papper, tryck och format. Den granskande instansen bytte då och då namn, sammansättning och huvudman, men fortsatte i stort sett oförändrad fram till 1974 då läromedelsnämnden bildades. Samtidigt inrättades ett från Skolöverstyrelsen fristående organ, SIL, Statens institut för läromedelsinformation som fick i uppgift att objektivitetsgranska läromedel i ämnet SO. 1977 gav läromedelsnämnden ut anvisningar för granskningsarbetet, följande frågor skulle besvaras:

1. Är det utrymme som ägnats olika händelser, förhållanden, ståndpunkter etc rimligt?
2. Innehåller framställningen i det aktuella läromedlet några oriktiga sakuppgifter?
3. Är det aktuella läromedlet missvisande eller tendentiöst?
4. Har författare i förekommande fall redovisat kontroversiella punkter i framställningen?
5. Är läromedlets presentationssätt sådant att det gynnar eller missgynnar en part (ståndpunkt, värdering) på en annans bekostnad genom t ex osakligt, värdeladdat eller svårt språk, ensidiga bilder eller ljudband?
6. Är framställningen förenlig med de mål och riktlinjer som anges i nu gäller läroplaner?²⁴

I de ovanstående anvisningarna finns inget som uttryckligen uppmanar till en granskning ur ett genus- eller könsperspektiv.

²² Långström, (1997) s. 10

²³ Långström (1997), s. 201.

²⁴ Långström (1997), s. 191-199

Begreppet lärobok ersattes nu med begreppet läromedel, med vilket man avsåg ”sådan som förmedlar innehållet i gällande läroplan”. I början av 1980-talet fick SIL ta över läromedelsnämnden och i fortsättningen undersöktes läroböcker utifrån ett tema eller en bestämd frågeställning. Tanken med denna granskning var att den skulle leda till bättre läromedel samtidigt som lärarutbildningen och lärarfortbildningen skulle ha nytta av granskningsrapporterna. 1991 fattade riksdagen beslut om att skolan skulle kommunaliseras, i samband med detta avskaffades SIL och därmed upphörde all läromedelsgranskning. Det är numera den så kallade marknaden som styr och garanterar kvaliteten på läroböckerna.²⁵

²⁵ Långström (1997), s. 200-207.

Kvinnorna i gymnasieläromedel i historia

Kvantitativ undersökning

Den kvantitativa undersökningen är uppdelad i två delar, dels har jag granskat läroböckernas register för att göra en uppskattning av antalet kvinno- respektive mansnamn. Vidare har jag räknat antalet illustrationer i böckerna och delat in dem i fyra olika kategorier. En närmare presentation av dessa följer under rubriken illustrationer. Den kvantitativa undersökningen gäller böckerna som helhet, men säger ändå inte så mycket om innehållet. Även om ett kvinnonamn finns med i registret behöver det inte betyda att innehållet i texten är utförligt. Samma sak gäller beträffande illustrationerna – att en kvinna är med på en bild betyder inte att hon omnämns i texten. Jag anser ändå undersökningen vara intressant eftersom den ger en snabb och överblickbar bild av könsfördelningen.

Register

Jag har studerat registren i de fem läroböckerna och räknat antalet kvinno- och mansnamn. Om jag har känt mig osäker på något namn har jag granskat det aktuella textstycket och därav dragit mina slutsatser. Resultatet presenteras i tabellform nedan. Den första siffran anger antalet namn och siffran inom parentes anger procentsatsen.

	Total	Kvinnor	Män
<i>I historiens spegel</i> (1995)	778 (100%)	52 (7%)	726 (93%)
<i>Människan genom tiderna</i> (1997)	232 (100%)	14 (6%)	218 (94%)
<i>Epok</i> (2000)	213 (100%)	25 (12%)	188 (88%)
<i>Epos</i> (2000)	333 (100%)	60 (18%)	273 (82%)
<i>Alla tiders historia</i> (2004)	345 (100%)	24 (7%)	321 (93%)

Granskningen visar att *Människan genom tiderna* (1997) har alltså minst antal kvinnor (6%) i sitt register, medan *Epos* (2000) har flest kvinnor (18%). Genomsnittsvärdet är 10%.

Illustrationer

Illustrationerna består av både fotografiska bilder och teckningar. Materialet är indelat i fyra kategorier: kvinnor, män, kvinnor och män samt övrigt. Jag har placerat in illustrationerna efter kön oavsett om det är en verklig människa eller exempelvis ett konstverk. Om en illustration föreställer en målning eller en staty av en kvinna ingår den i kategorien kvinnor. Under kategorien övrigt

ingår illustrationer på byggnader, föremål, miljöer och liknande. Jag har inte räknat in de kartor som finns i böckerna i mitt material. Resultatet presenteras i tabellform. Den första siffran anger antalet illustrationer och siffran inom parentes anger procentsatsen.

	Total	Kvinnor	Män	Kv+män	Övrigt
<i>I historiens spegel</i> (1995)	277 (100%)	23 (8%)	150 (54%)	32 (12%)	72 (26%)
<i>Människan genom tiderna</i> (1997)	333 (100%)	40 (12%)	174 (52%)	77 (23%)	42 (11%)
<i>Epok</i> (2000)	405 (100%)	48 (12%)	191 (47%)	76 (19%)	90 (22%)
<i>Epos</i> (2000)	326 (100%)	41 (13%)	153 (47%)	76 (23%)	56 (17%)
<i>Alla tiders historia</i> (2004)	175 (100%)	19 (10%)	81 (44%)	35 (19%)	48 (27%)

Av detta kan man utläsa att *I historiens spegel* är den lärobok som har minst antal illustrationer på kvinnor (8%). Boken innehåller drygt tre gånger så många illustrationer inom kategorien övrigt (26%). *I historiens spegel* är också den bok som har flest illustrationer föreställande män (54%). *Epos* är även i denna undersökning den lärobok som bäst representerar kvinnorna (13%).

Kvalitativ undersökning och diskussion

I detta avsnitt kommer jag att redogöra för texten i de valda nedslagen utifrån kvinnor och kvinnors situation. Vad finns med, vilket innehåll har författarna valt att lyfta fram när det gäller den enskilda kvinnan, kvinnor som grupp och kvinnors situation i de utvalda avsnitten om antiken i Grekland, den nordiska medeltiden och industrialiseringen. Jag kommer sedan att diskutera texten och redogöra för vilket slags perspektiv jag anser att författarna använder när de behandlar kvinnor; kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv eller genusperspektiv? Jag kommer därefter att använda mig av genustrappan som modell och placera in böckerna på de olika stegen; genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmedveten, könsomedveten eller könsmaktsförstärkande. När jag använder genustrappan kommer jag också att ta hänsyn till resultatet i den kvantitativa undersökningen. Böckerna redovisas och diskuteras var för sig.

I historiens spegel (1995)

I historiens spegel behandlar historien kronologiskt från 3000 fKr till 1995. De sista hundra sidorna i boken behandlar olika teman och ska enligt författarna ses som ett komplement till den kronologiska framställningen av historien. Författarna behandlar kvinnornas historia som ett ”tema” i och med att de helt har lyft ur den löpande texten och istället har ett 15 sidor långt kapitel mot slutet av boken. Varför, kan man fråga sig? En förklaring kan vara att kapitlet är ett försök att kompensera de få hänvisningar som finns om kvinnor i den övriga löpande texten. En annan förklaring kan vara att författarna anser det vara svårt att integrera kvinnorna i den allmänna historieskrivningen, som de i så fall anser tillhöra männen. Kapitlet är skrivet i essäform av Christina Carlsson Wetterberg och hon för i inledningen ett resonemang om svårigheten att ”lägga till” kvinnorna. Det kan tyckas märkligt att bokens redaktörer inte har ”arbetat in” det Carlsson Wetterberg skrivit i den löpande texten. Som jag nämnt under rubriken ”Forskningsläge” efterlyser både Berggren och Westman Berg i sina rapporter en integrerad historia som behandlar både män och kvinnor, detta för att undvika att ämnet blir ett litet fristående bihang. Berggren påpekar också att när kvinnornas historia placeras i slutet av boken finns risken att eleverna inte hinner dit och därmed förblir kvinnans historia oläst. *I historiens spegel* är utgiven 1995, alltså ett år efter införandet av Lpf 94, och möjligen skriven enligt riktlinjerna i de gamla styrdokumenterna då kraven på jämställd undervisningen inte var lika tydliga. Eftersom jag enligt syftet ska undersöka vad som skrivs om kvinnor i den löpande texten har jag inte tagit med det särskilda kapitlet i min undersökning och som en följd av detta är mitt material ganska magert. Det kan därför kännas lite krystat att tala om olika perspektiv när analysen i sämsta fall bygger på en mening, men jag anser det

ändå vara relevant att ta med boken i min undersökning eftersom den fortfarande används i gymnasieskolan.

I kapitlet om den grekiska antiken finns endast två hänvisningar till kvinnor. Först nämns att kvinnor, slavar och invandrare var utestängda från den atenska demokratin. Man poängterar också att ”kvinnorna i synnerhet var mycket förtryckta. De skulle hålla sig i hemmen och syssla med matlagning och barntillsyn.”²⁶ Här använder författarna ett jämställdhetsperspektiv då båda kommentarerna tar upp det faktum att kvinnorna var utestängda och förtryckta, men utan att varken närmare förklara eller beröra de bakomliggande orsakerna.

När det gäller den nordiska medeltiden är perspektivet mer kvinnohistoriskt eftersom författarna bara kort nämner den heliga Birgitta och drottning Margareta. I avsnittet, som består av fem sidor, framkommer att ”vissa medeltida skandinaver var mycket internationella gestalter, framför allt det svenska helgonet Birgitta (ca 1303-73), som var bosatt i Rom från 1350-talet och spelade en aktiv roll i dåtida storpolitik. Hennes gudomliga uppenbarelser hade ofta en direkt anknytning till den politiska situationen.”²⁷ Författarna diskuterar inte detta vidare, varken orsaker eller konsekvenser nämns. Om drottning Margareta skriver författarna: ”den danska drottningen Margareta I enade alla de nordiska länderna i Kalmarunionen.”²⁸ Författarna skriver inget om det vardagliga livet under medeltiden.

I kapitlet om industrialiseringen finns ingen ansats till något av perspektiven då kvinnorna endast förekommer i en bildtext och indirekt antyds i en kommentar om hemsömnad. Den industriella revolutionen i Storbritannien behandlas på två sidor och det enda som skrivs om kvinnor finns i en bildtext, som konstigt nog handlar om Sverige: ”Kvinnlig arbetskraft blev vanlig inom textil- och konfektionsindustrin. Här arbetar kvinnor – i lokaler med hälsovådligt damm – i en brandslangfabrik i Jonsered.”²⁹ Längre fram i boken finns avsnitt om arbetarrörelserna i både Storbritannien och Sverige, och i dessa används könsneutrala ord som industriarbetare, arbetare och arbetarklassen.³⁰ Det övriga som kan härröras till industrialiseringen i Sverige handlar om uppfinnare och nya industrier. Ett antal manliga uppfinnare presenteras. Det i texten som närmast kan kopplas till kvinnor lyder: ”Av stor betydelse både för textilindustrin och för hemmen var Husqvarna Vapenfabriks tillverkning av symaskiner. Hemsömnad blev för många en ny inkomstkäl-

²⁶ *I historiens spegel*, (hädanefter IHS), (1995), s. 32.

²⁷ IHS, s. 92.

²⁸ IHS, s. 95

²⁹ IHS, s. 167

³⁰ IHS, s. 197 och 209

la.”³¹ Jag anser att materialet är för tunt för att det ska gå att placera i något av de aktuella perspektiven.

Det jag redovisat här ovan och det faktum att endast sju procent av namnen i register är kvinnliga och att åtta procent av det totala bildmaterialet i boken illustrerar kvinnor gör att *I historiens spegel* placeras långt ner i genustrappan. Till viss del kan boken sägas vara *könsmedveten* i kapitlet om antiken då det beskriver ojämlika skillnader mellan män och kvinnor, men utan att problematisera dessa. Trots denna ansats placerar jag *I historiens spegel* i kategorien *könsomedveten* eftersom det undersökta materialet i stor utsträckning kännetecknas av ett könsneutralt framställningssätt och hänvisningarna till kvinnor är mycket få.

Människan genom tiderna (1997)

I jämförelse med *I historiens spegel* är *Människan genom tiderna* betydligt mer utförlig då det gäller att beskriva kvinnors situation i det antika Grekland. Författarna uppehåller sig kring ett jämställdhetsperspektiv då de under rubriken ”Den atenska kvinnan” gör några jämförelser mellan kvinnans och mannens levnadsvillkor, men inte heller här nämns några bakomliggande orsaker. ”Aten var ett utpräglat manssamhälle”, ”[f]lickorna fick sämre mat än pojkar” och ”[d]eras medellivslängd var betydligt lägre än männens”,³² är några exempel. Därefter fortsätter att berätta om kvinnans levnadsvillkor i det antika Aten. ”Kvinnan var omyndig” och ”[k]vinnan blev underordnad sin man, och hennes plats var i hemmet”, är exempel på några formuleringar. Vidare tar man upp hetärernas roll i det atenska manssamhället. De beskrivs som ”bildade kvinnor, som reciterade poesi, spelade, dansade och sjöng vid männens gästbud. En del av dem var prostituerade.”³³ Detta stycke är rent beskrivande och därför har den ett kvinnohistoriskt perspektiv. Därefter återgår författarna till jämställdhetsperspektivet då de åter lyfter fram kvinnors underordning med meningen: ”Vanliga kvinnor fick inte ens röra sig ute på gator eller torg, än mindre ta del i det politiska livet.”³⁴ Orättvisa könsbundna villkor lyfts fram, men problematiseras inte vidare. Varför fick inte kvinnorna ta del i det politiska livet? Den enda förklaring boken ger är den som tidigare nämnts: att Aten var ett utpräglat manssamhälle. Kvinnorna är inte heller integrerade i den allmänna historien utan har placerats under en egen rubrik. I anslutning till denna text finns också en separat ruta om Aspasia³⁵ som är skriven ur ett kvinnohistoriskt perspektiv. Textstycket med rubriken ”Kvinnor och män”³⁶ som beskriver både kvinnors och mäns villkor i Sparta är också

³¹ IHS, s. 205

³² *Människan genom tiderna*, (hädanefter MGT), (1997), s. 20

³³ MGT, s. 20

³⁴ MGT, s. 20

³⁵ MGT, s. 20. Aspasia levde i Aten på 400-talet fKr. Hon anses som en av sin samtids mest bildade kvinnor.

Hon gifte sig med Perikles och var också hans lärare i värtalighet.

³⁶ MGT, s. 21

skriven ur ett rent kvinnohistoriskt perspektiv, då den inte lyfter fram några direkta könsbundna skillnader.

Människan genom tiderna har ett tiosidigt avsnitt om den nordiska medeltiden. I stycket som handlar om trälars skrivs att ”kvinnorna arbetade tillsammans med männen, men också i hushållet. En träl kunde avancera till godsförvaltare, en trälkvinna kunde bli amma eller bihustru.”³⁷ Här skildras, om än knapphändigt, kvinnornas villkor och perspektivet är kvinnohistoriskt. Redan i nästa stycke då ättesamhället beskrivs är kvinnorna åter osynliga. ”Varje fri man tillhörde en ätt”, ”[ä]tten kunde få svara för en medlems skulder eller betala hans böter” och ”[f]ör den frie mannen var samhörigheten med en ätt ett livsvillkor”³⁸ är några exempel på formuleringar. Även när Västgöotalagen citeras ges enbart exempel på lagar som gäller män.³⁹ I styckena som handlar om Sveriges kristnande och hur ståndssamhällena växer fram nämns inte heller något om vilken betydelse denna utveckling hade för kvinnorna.⁴⁰ Den heliga Birgitta presenteras som Birgitta Birgersdotter i en separat ruta,⁴¹ och nämns också med en mening i den löpande texten: ”Adeln gick till våldsamt opposition, understödd av den heliga Birgitta, som anklagade Magnus för att vara i förbund med djävulen.”⁴² Valdemar Atterdags dotter Margareta utses till drottning sedan ”både hennes far, hennes man och hennes son dött.”⁴³ Margareta beskrivs i en separat ruta som ”en av sin tids skickligaste politiker.” Samma ruta berättar också om att Margareta och Birgitta var fiender.⁴⁴ Texterna om Birgitta och Margareta är enbart beskrivande och därmed skrivna ur ett kvinnohistoriskt perspektiv.

Inte heller i avsnittet om industrialiseringen finner jag något som kan liknas vid ett genusperspektiv. Boken behandlar industrialiseringen under flera rubriker, bland annat ”Den industriella revolutionen”⁴⁵ och ”Människan i industrisamhället”⁴⁶. I det förstnämnda finns inget om kvinnor. I det andra används det könsneutrala ordet arbetare, men i slutet av avsnittet nämns att: ”Kvinnor och barn var mest eftersökta som arbetskraft, för de var lydigare och lättare att ha och göra med än män. Dessutom fick kvinnorna bara hälften och barnen bara 1/4 av en vuxen mans lön. Inom spinneriindustrin utgjordes på 1820-talet 3/4 av arbetskraften av kvinnor och barn.”⁴⁷ Vidare påpekas att industrialiseringen inte bara hade negativa följder utan också bidrog till människors stör-

³⁷ MGT, s. 84

³⁸ MGT, s. 84-85.

³⁹ MGT, s. 85

⁴⁰ MGT, s. 85-86

⁴¹ MGT, s. 89

⁴² MGT, s. 89

⁴³ MGT, s. 90

⁴⁴ MGT, s. 90

⁴⁵ MGT, s. 197

⁴⁶ MGT, s. 200

re möjligheter. I och med att skillnaderna lyfts fram är texten skriven ur ett jämställdhetsperspektiv. Men ingen närmare förklaring ges. För att få ett genusperspektiv på industrialiseringen kunde exempelvis frågan om *varför* var kvinnornas löner var lägre ha diskuterats. Kapitlet fortsätter att lyfta fram skillnaderna mellan kvinnor och män: ”Särskilt har många unga ogifta kvinnor uppfattat det som en befrielse att lämna landsbygden, där alla kontrollerade alla. I staden väntade en friare tillvaro.”⁴⁸ Här lämnar författarna mycket osagt. Den sociala kontrollen av kvinnor som lyfts fram problematiseras inte av författarna. Längre fram i boken, under avsnittet ”Sociala förändringar”⁴⁹, återkommer författarna till att industrisamhället öppnade nya möjligheter för kvinnorna, men man kan också läsa att: ”I det tidiga industrisamhället förlorade ofta arbetarklassens kvinnor mycket av sin tidigare status. Arbetet värderades lågt och betalades dåligt. Eftersom kvinnorna dessutom måste sköta hem och familj blev de dubbelarbetande.”⁵⁰ Kvinnors underordnade ställning i samhället framträder i texten, men den diskuteras inte. I *Människan genom tiderna* finns också ett avsnitt om industrin i Sverige, i vilket man inte närmare nämner vilken betydelse den hade för de svenska kvinnorna. Även här används rubriksättningen ”Sociala förändringar”⁵¹ och i slutet nämns att: ”Kvinnor och barn tvingades ofta bidra till försörjningen med eget arbete”. För övrigt används de könsneutrala orden arbetarklassen och arbetarna.⁵²

Människan genom tiderna är den lärobok som har minst antal kvinnor i sitt register, sex procent. I bildmaterialet har kvinnorna större representation då tolv procent av bokens illustrationer föreställer kvinnor i någon form. Placeringen i genustrappan blir *könsmedveten* eftersom boken ändå uppmärksammar och beskriver skillnader mellan män och kvinnor i två av de tre undersökta kapitlen. För att nå nästa nivå på genustrappan, *jämställdhetsmedveten*, krävs enligt Nilssons modell att man problematiserar könsbundna skillnader, något som jag inte anser att författarna till *Människan genom tiderna* gör.

Epok (2000)

Epok är den enda av läroböckerna som i sitt förord har ett uttalat genusperspektiv. I kapitlet om antiken är det som närmast kan tolkas som ett genusperspektiv att författarna slår fast att ”Aten var ett manssamhälle”, det vill säga de lyfter fram mäns strukturella överordning. Vidare ställer författarna flickornas situation i relation till pojkarnas och till viss del också kvinnornas situation i

⁴⁷ MGT, s. 202

⁴⁸ MGT, s. 202

⁴⁹ MGT, s. 225

⁵⁰ MGT, s. 226

⁵¹ MGT, s. 251

⁵² MGT, s. 251

relation till männens. Men inga närmare förklaringar ges till varför samhället såg ut som det gjorde, varför jag inte anser att det påstådda genusperspektivet håller.

Boken har ett fyrasidigt avsnitt om nordisk medeltid. Avsnittet beskriver den heliga Birgitta som den nordiska medeltidens främsta europeiska kulturperson och ”inte enbart som en stor religiös personlighet. Den heliga Birgitta var också en mäktig representant för den svenska feodaladeln.”⁵³ Drottning Margareta ges stort utrymme, en hel sida, och beskrivs som ”en kraftfull kvinna med stor politisk begåvning”⁵⁴. Båda beskrivningarna är skrivna ur ett rent kvinnohistoriskt perspektiv.

Epok berättar om industrialiseringen under rubriken ”Industrisamhällets framväxt” och i den finns endast en hänvisning till kvinnor i form av en bildtext: ”I den tidiga industrin var barn och kvinnor den billigaste arbetskraften.”⁵⁵. För övrigt håller sig författarna till de könsneutrala orden ”arbetare” och ”arbetarklassen”. Under rubriken ”Det nordiska samhället”⁵⁶ och underrubriken ”Kvinnorna” talas om kvinnans frigörelse och där nämns också att kvinnornas löner var lägre än männens. ”Genom att kvinnorna inte ansågs som familjeförsörjare blev kvinnolönerna lägre än männens och att de därigenom blev attraktiva på arbetsmarknaden.”⁵⁷ Här uppmärksammar författarna åter att samhället var ett utpräglat manssamhälle och beskriver skillnaderna mellan kvinnor och män. Här finns en antydning till ett genusperspektiv då författarna uppehåller sig kring mäns överordning och kvinnors underordning. Men därefter skriver författarna: ”Sedan kom flera lagar som jämställde kvinnan med mannen” och ger också exempel lagar om lika arvsrätt, avskaffandet av skråväsendet, kvinnors myndighetsålder, handel- och näringsfrihet och kvinnors rätt att avlägga studentexamen.⁵⁸ Författarna diskuterar inte vidare de många ojämlika skillnaderna faktiskt som kvarstår utan framställer det som om jämställdhetskampen mer eller mindre vore över. I stället får läsaren en ”Fundera på-fråga” i anslutning till texten: ”Är kvinnorna idag jämlika med männen?” och ”Kan man tänka sig att en förändrad svensk ekonomi på nytt kan medföra ökad ojämlikhet mellan könen?”⁵⁹. Men trots denna ansats till genusperspektiv behandlas kvinnorna under en egen rubrik och med en åttodel av den totala textmassan. Fredrika Bremer beskrivs också i en faktaruta ur ett rent kvinnohistoriskt perspektiv.⁶⁰

⁵³ *Epok*, (hädanefter EK), s. 75

⁵⁴ EK, s. 77

⁵⁵ EK, s. 191

⁵⁶ EK, s. 223

⁵⁷ EK, s. 225

⁵⁸ EK, s. 225

⁵⁹ EK, s. 225

⁶⁰ EK, s. 226

Det uttalade genusperspektivet håller inte, trots att vissa ansatser förekommer. Övervägande håller texten ändå ett jämställdhetsperspektiv som ibland berör de bakomliggande orsakerna. *Epok* har tolv procent kvinnonamn i registret och tolv procent kvinnliga illustrationer, en ganska hög procentsats jämfört med de övriga böckerna. Enligt Nilssons förenklade variant av genustrappans litteratur som är *genusmedveten* behandla kön som sociala konstruktioner och tydligt ifrågasätta den patriarkala maktstrukturen. Jag anser inte att *Epok* når det steget utan placerar in den i kategorien *jämställbetsmedveten*.

***Epos* (2000)**

Epos har ett tiosidigt avsnitt om den grekiska antiken, och där kvinnorna är väl representerade och här finns också ett förhållandevis gott genusperspektiv. Texten under rubriken "Ett konstant kvinnounderskott" inleds med följande: "Det grekiska samhället var extremt patriarkaliskt, mansdominerat. Kvinnornas uppgift var först och främst att föra mannens släkt vidare." Redan i inledningen tar man upp saker som rör mäns strukturella överordning i samhället. På två hela sidor belyses kvinnors situation i det antika Grekland och genomgående i texten tas kvinnors underordning upp. "Döttrar var mindre viktiga"⁶¹, "[k]vinnor och män levde i skilda världar. Den ärbära hustrun deltog inte i det offentliga livet", "[k]vinnan borde inte märkas alls. Kvinnorna skulle helst hålla sig inomhus i det trånga, mörka och rökiga huset"⁶², är några exempel som illustrerar detta. Författarna gör också genomgående jämförelser mellan kvinnor och män: "Männen dog i krig, men det var ofta farligare att föda barn."⁶³ I texten finns blåtonade rutor som berättar om exempelvis "Europa och tjuren"⁶⁴, "De första pengarna"⁶⁵ och "Aspasia"⁶⁶. Den sistnämnda inleds med "[k]vinnorna lyser med sin frånvaro i 400-talets Aten, då den grekiska kulturen blomstrade som allra mest. Det finns egentligen bara ett enda undantag, Aspasia."⁶⁷ Även här lyfter författarna fram kvinnounderskottet i det offentliga livet.

Den nordiska medeltiden behandlas på tolv sidor, varav nästan en hel sida ägnas åt "Familjen".⁶⁸ Det medeltida nordiska samhället beskrivs som patriarkaliskt och att det därmed var hufvaden och ättens manliga medlemmar som bestämde. Författarna för också ett resonemang kring kvinnans underordnade ställning genom att påpeka att "det är möjligt att kvinnornas ställning varit

⁶¹ *Epos*, (hädanefter ES), s. 6

⁶² ES, s. 7

⁶³ ES, s. 7

⁶⁴ ES, s. 3

⁶⁵ ES, s. 5

⁶⁶ ES, s. 8

⁶⁷ ES, s. 8

⁶⁸ ES, s. 56

starkare under vikingatiden än efter kristnandet.”⁶⁹ Vidare berättar man om hur den gifta kvinnans situation förbättrades medan den ogifta kvinnans situation försämrades efter kristnandet. Under samma rubrik berättas också om kvinnan fick arva och hur hennes rättsliga ställning såg ut. Även i detta kapitel finns ett förhållandevis bra genusperspektiv även om jag inte anser att det håller samma nivå som i kapitlet om antiken. Vidare diskuteras hur det troligtvis såg ut i det svenska bondesamhället: ”Det är nog också troligt att bondhustrun i praktiken ofta hade en jämlik ställning med sin man. Gårdens skötsel krävde att arbete och ansvar delades.”⁷⁰ En faktaruta behandlar de medeltida lagarna och i den ges exempel på lagar som gäller båda könen.⁷¹ Den heliga Birgitta tillägnas en hel sida och på vilken hennes politiska gärningar lyfts fram.⁷² Drottning Margareta beskrivs först som en drottning och därefter som dotter till Valdemar Atterdag och änka efter Norges kung.⁷³ Läsaren görs ofta medveten om att båda könen existerade i det medeltida samhället. Exempelvis i rutan om Stockholms blodbad där det nämns att en klagoskrift av ärkebiskopen Gustav Trolle lästes upp och ”[i] den anklagades den döde Sten Sture den yngre, 17 andra adelsmän och kvinnor samt borgerskapet i Stockholm för brott mot kyrkan.”⁷⁴ Slutligen nämns också Stens änka Kristina Gyllenstierna, ”men hon övertalades att ge upp staden mot ett löfte om att ingen skulle ställas till svars.”⁷⁵

Under rubriken ”Den industriella revolutionen” görs en jämförelse mellan utvecklingen i Storbritannien och Sverige. I avsnittet om Sverige finns nästan en hel sida om ”Kvinnorna och järnbruken”. Texten berättar om Sigrid Ekehielm som var en av Värmlands största bruksägare. Vi får veta hur hon finansierade bruksdriften. ”Hennes exempel visar hur även kvinnor accepterades som ekonomiska aktörer på hög nivå vid den här tiden”, konstaterar författarna. Vidare nämns att ”inte mindre än 10 procent av Sveriges bruksägare var kvinnor”. Författarna anger också att förutsättningen för företagandet var att kvinnan var änka. Texten behandlar också arbetet bland kvinnor i de lägre klasserna:

Hälften av alla arbetsuppgifter vid bruken utfördes av kvinnor. För att bruken skulle kunna fungera fordrades att arbetarna levde i fungerande hushåll. På många bruk måste smederna hålla sina drängar med mat och husrum. För att sköta det behövde smederna hustrur. Det innebar som regel att de var tvungna att gifta sig innan de kunde få sitt mästarbrev. Men kvinnorna arbetade inte bara i hushållet. Redan i 10-årsåldern började flickorna göra dagsverken vid bruken i form av potatisupptagning och trädgårdsarbete. I 12-årsåldern fick flickorna ställa upp på tyngre arbeten som höbärgning. [...] Kvin-

⁶⁹ ES, s. 56

⁷⁰ ES, s. 57

⁷¹ ES, s. 57

⁷² ES, s. 61

⁷³ ES, s. 62

⁷⁴ ES, s. 63

⁷⁵ ES, s. 64

norna gifte sig när de var mellan 20 och 30 år gamla, ofta med en smed eller annan bruksarbete. Arbetet i det egna hushållet parades sedan med dagsverken åt bruken, som regel skördarbete. Men det finns även exempel på kvinnor som arbetade i bruken med slägga och bälg precis som männen, eller så ägnade de sig åt transporter med häst och vagn liksom åt kolning.⁷⁶

I avsnittet om Storbritannien berättas om ”rika köpmän eller förläggare som villigt satsade kapital i näringen. De betalade i förskott till kvinnor och män som satt i hemmen och spann och vävde tyger.”⁷⁷ I fortsättningen benämns dessa ”hemarbetare”⁷⁸ och därefter ”fabriksarbetare”.⁷⁹ Vidare talas det också om vävare och spinnerskor. ”En spinnerska med några barn till hjälp kunde nu spinna tio gånger så snabbt som med den gamla spinnrocken”.⁸⁰ Att ordet arbetare innefattar både kvinnor och män märks tydligt i följande formulering: ”Arbetarnas tid för att sköta barnen, sitta på värdshuset eller spela kägla minskade drastiskt”.⁸¹ Men uppdelningen blir tydlig – jag har svårt att föreställa mig kvinnor sittandes ”på värdshuset eller spela kägla”. Kvinnornas uppgift var nog att sköta barnen. Ansatsen mot ett genusperspektiv är inte lika tydlig i detta avsnitt. Under rubriken ”Industrialismen kommer till Norden” används det könsneutrala ”bruksarbetare”, men följande bildtext tyder på att man med bruksarbetare menar män: ”Kvinnan med kärnan har hämtat ut den säd som ingick i hennes mans avlöning från bruket.”⁸² Längre fram i boken under avsnittet ”Nationalismen och liberalismen”⁸³ finns en blåtonad ruta med rubriken ”Livet i det nya industrisamhället”.⁸⁴ Texten uppmärksammar hur industrialismen förändrade försörjningen för familjerna.

När familjerna flyttade från landet till fabriksstäderna innebar det att de blev helt beroende av penninglöner. [...] Genom att lönerna hölls nere vid ett minimum tvingades både män, hustrur och barn att arbeta för att familjen skulle klara sig. [...] Fabriksägarna föredrog kvinnor och barn eftersom de var lättare att handskas med och kunde ges lägre löner. Männen fick ofta arbetsledande och övervakande uppgifter på fabriksgolvet.⁸⁵

Författarna belyser det faktum att alla i familjen tvingades arbeta. De lyfter alltså fram båda könen. Vidare uppmärksammar de också hur mäns strukturella överordning växer fram på arbetsmarknaden genom att nämna att männen ofta fick arbetsledande uppgifter.

⁷⁶ ES, s. 151

⁷⁷ ES, s. 152

⁷⁸ ES, s. 154

⁷⁹ ES, s. 155

⁸⁰ ES, s. 155

⁸¹ ES, s. 156

⁸² ES, s. 220

⁸³ ES, s. 166

⁸⁴ ES, s. 172

Epos är den av läroböckerna som har det tydligaste genusperspektivet, även om det inte är fullt utvecklat. Hänvisningarna till kvinnor är fortfarande för få och allt problematiseras inte. *Epos* är också den lärobok där kvinnorna är bäst representerade i både registret med 18 procent, och i bildmaterialet med 13 procent. Detta sammantaget med det förhållandevis bra genusperspektivet gör att boken hamnar någonstans mellan kategorierna *jämställbetsmedveten* och *genusmedveten* i genustrappan, men eftersom det inte finns någon sådan position i trappan placeras boken i kategorien *jämställbetsmedveten*.

Alla tiders historia (2004)

Alla tiders historia har ett tolvsidigt avsnitt om den grekiska antiken. Mot slutet av avsnittet finns rubriken ”Kvinnan i Athen”⁸⁶ och texten är skriven ur ett rent kvinnohistoriskt perspektiv. Författarna berättar om kvinnans villkor i det antika samhället, materialet är dock magert och vid ett flertal tillfällen citeras den grekiske författaren Xenofon: ”Jag tillbringar aldrig min tid inomhus: min hustru är fullständigt kompetent att själv sköta hushållet” och ”[f]inns det någon som du känner och talar mindre med än din hustru?” är några exempel. En liten ansats mot ett jämställdhetsperspektiv finns dock: ”Medan den frie athenske mannen tillbringade en stor del av sin fritid utanför hemmet för att samspråka med sina vänner eller delta i politisk verksamhet, var kvinnan helt hänvisad till hemmet”⁸⁷ och ”[e]n kvinnorörelse för att ge kvinnor politiska rättigheter var otänkbar i antikens Athen. Sådana rättigheter var uteslutande till för män.”⁸⁸ De bakomliggande orsakerna berörs inte. På de övriga elva sidorna i kapitlet använder man det könsneutrala ”grekerna”, men underförstått handlar det om män. Att man lyft ut kvinnorna i ett särskilt avsnitt tyder också på detta. Rubriken ”Grekerna blir världserövrare”⁸⁹ behandlar på tre sidor Alexander och hans fälttåg.

Norden under medeltiden behandlas i ett tiosidigt avsnitt. Under rubriken ”Ståndssamhället” nämns att: ”Landskapslagarna omtalar hustrun som bondens viktigaste ägodel, men betonar också att hustrun ska ansvara för husets nycklar.”⁹⁰ Kvinnans roll som omyndig betonas och vidare beskrivs hantverkarhustrurnas situation.⁹¹ Den heliga Birgitta tillägnas en halv sida, men texten handlar mest om hennes uppenbarelser. Det som nämns om hennes politiska gärning är att hon

⁸⁵ ES, s. 172

⁸⁶ *Alla tiders historia*, (hädanefter ATH), s. 33

⁸⁷ ATH, s. 33

⁸⁸ ATH, s. 34

⁸⁹ ATH, s. 29

⁹⁰ ATH, s. 70

⁹¹ ATH, s. 70

kallat Magnus Eriksson för ”den krönte åsnan”.⁹² Margareta tillägnas endast några rader och beskrivs som ”unionens verkliga härskare”.⁹³ Under rubriken ”Kristian II och Stockholms blodbad” nämns att ”ett åttiotal personer avrättades”.⁹⁴ Att personerna bestod av både kvinnor och män nämns inte och inte heller Kristina Gyllenstiernas medverkan. Det som finns att läsa om kvinnor i detta avsnitt är skrivet ur ett kvinnohistoriskt perspektiv.

Alla tiders historia innehåller flera kapitel om industrialismen. Först ut är kapitlet ”Den industriella revolutionen”⁹⁵, i vilket det berättas om förutsättningarna i Storbritannien. I kapitlet finns inget om kvinnor. Inte heller kapitlet ”Det industriella genombrottet”⁹⁶ innehåller något om kvinnor. I kapitlet ”Industrialisering och demokratisering i Sverige”⁹⁷ finns ett särskilt avsnitt som heter ”Kvinnor i hemmet och arbetslivet”.⁹⁸ Avsnittet berättar dels om medelklassens kvinnor och dels om arbetarklassens kvinnor. Avsnittet om medelklassens kvinnor domineras av ett långt citat ur en handbok för hushållet från slutet av 1800-talet som betonar skillnaden mellan hustruns och den äkta mannens arbetsuppgifter. Detta citat illustrerar kvinnans underordning gentemot mannen. I övrigt ställs medelklasskvinnornas situation i relation till hembiträdenas situation:

De flesta medel- och överklasshustrur förvärvsarbetade inte utan styrde och ställde i det egna hemmet. Hembiträdet eller hembiträdena – kokerskan, barnjungfrun, husan, pigan – var ofta en förutsättning för att man skulle kunna visa upp ett perfekt hem.⁹⁹

Vidare förklaras i avsnittet att: ”Från mitten av 1800-talet uppstod nya arbeten som ansågs socialt acceptabla för medelklassens ogifta kvinnor.”¹⁰⁰ Varför dessa arbeten uppstod och plötsligt ansågs socialt acceptabla förklaras inte, ur ett genusperspektiv skulle det vara det intressanta. Att kvinnorna släpptes in på arbetsmarknaden på grund av att försörjningsbördan blev för tung för de fäder eller bröder som tvingades försörja sina ogifta döttrar eller systrar diskuteras inte.¹⁰¹ Under rubriken ”Arbetarklassens kvinnor” skrivs:

Industrialiseringen skapade således en mängd nya arbetstillfällen för kvinnor, men samtidigt blev arbetsmarknaden klart uppdelad i ’kvinnojobb’ och ’mansjobb’. Kännetecknande för flertalet ’kvinno-

⁹² ATH, s. 70-71

⁹³ ATH, s. 74

⁹⁴ ATH, s. 76

⁹⁵ ATH, s. 146

⁹⁶ ATH, s. 190

⁹⁷ ATH, s. 220

⁹⁸ ATH, s. 227

⁹⁹ ATH, s. 227

¹⁰⁰ ATH, s. 228

¹⁰¹ Qvist, Gunnar (1978) ”Om kvinnohistorisk forskning” i *Konsten att bli en god flicka*, Liber, Stockholm, s. 124

jobb' var lägre lön och lägre status. Under senare år har historiker påvisat hur industrialiseringen bidrog till att kvinnorna trängdes tillbaka till monotona och enkla jobb, även i branscher där kvinnorna tidigare hade haft en dominerande position.¹⁰²

Det här kan också ses som en ansats mot ett genusperspektiv, men det faktum att kvinnornas situation presenteras under egen rubrik i slutet av kapitlet gör att texten på sin höjd kan anses vara skriven ur ett jämställdhetsperspektiv.

I det sista kapitlet gör författarna en ansträngning att integrera kvinnorna i historieskrivningen. Men, den knapphändiga beskrivningen av kvinnors situation i kapitlet om antikens Grekland, där det som nämns dessutom görs via ett citat, och det magra materialet som belyser kvinnors situation under den nordiska medeltiden gör att boken ändå får en låg placering i genustrappan. Detta sammantaget med den kvantitativa undersökningens resultat; sju procent kvinnor i registret och tio procent i bildmaterialet gör att boken inte når längre än till kategorien *könsmedveten*.

¹⁰² ATH, s. 228

Avslutande diskussion

De läroböcker jag undersökt representerar en historieskrivning som i stora drag lämnar kvinnorna utanför. Samtliga böcker påvisar stora brister, om än i olika grad. Kvinnorna tas upp i liten utsträckning och beskrivs vanligtvis som passiva objekt eller bihang till männen. Kvinnorna behandlas oftast som kollektiv även om några starka personligheter finns med, främst i kapitlen om nordisk medeltid. Men även då framställs de främst som kvinnor, exempelvis hamnar den heliga Birgittas politiska gärning i skymundan för hennes könstillhörighet.

Resultatet visar att ingen av de undersökta böckerna når upp till kategorien genusmedveten. De två böcker, *Epok* och *Epos*, som placerar sig högst hamnar i kategorien jämställdhetsmedveten. *Epos* snuddar ibland vid kategorien genusmedveten och är också den av böckerna som gör flest ansatser mot ett genusperspektiv. Författarna till *Epok* uppger i sitt förord att de behandlar socialhistoria med ett genusperspektiv. Resultaten visar att författarna inte håller det de lovar. På sin höjd använder de ett jämställdhetsperspektiv som ibland berör de bakomliggande orsakerna. *Människan genom tiderna* och *Alla tiders historia* når kategorien könsmedveten. Båda böckerna uppmärksammar och beskriver skillnader mellan män och kvinnor, även om det i *Alla tiders historia* är mycket magert. Den äldsta av böckerna, *I historiens spegel*, hamnar i kategorien könsmedveten. Kvinnorna är tydligt separerade från den övriga historieskrivningen då författarna valt att lägga ett särskilt kapitel om kvinnohistoria i slutet av boken. Kvinnohistorien läggs på så vis utanför den gängse, kronologiska historieskrivningen och kan därför uppfattas vara ett mindre viktigt område. I och med att kapitlet ligger i slutet av boken riskerar det att antingen förbli oläst eller bli en valfri fördjupningsuppgift för de intresserade. Bokens upplägg kan möjligen förklaras med att boken är skriven efter riktlinjerna i de gamla styrdokumenterna då kraven på jämställd, eller för att hellre använda begreppet genusmedveten, undervisning inte var lika tydliga.

Kraven på genusmedveten undervisning är tydliga i styrdokumenterna, i Lpf 94 uppges bland annat att ”eleverna skall uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.” Om undervisningen i våra skolor ska kunna bedrivas i enlighet med läroplanens riktlinjer är en förutsättning att läromedlen också är anpassade till dessa och det är därför inte acceptabelt att böckerna saknar ett genusperspektiv. Min undersökning visar dock att det inte råder en total avsaknad av kvinnor i läroböckerna, men det räcker inte med att skriva om kvinnor, det krävs också att man reflekterar över *hur* man skriver om kvinnor. Unga flickor måste kunna känna igen sig i historieundervisningen. Om man ser till läroböckerna får man lätt en bild av att det är männens göranden och varanden som fört utvecklingen framåt. Historieämnets syfte är

enligt kursplanen bland annat att ge perspektiv på den egna personen, något som i sin tur ska stärka elevens identitet. Bristen på kvinnor i läroböcker i historia skapar knappast någon förståelse för varför kvinnor genom historien varit underordnade män, samt hur denna underordning har uppstått och bibehållits i olika samhällen genom tiderna. Att ha ett genusperspektiv i historieämnet handlar alltså inte bara om att synliggöra kvinnor utan också om att problematisera manlighet och konstruktionen av den manliga normen. Detta bidrar också till att få pojkar att se genusperspektiv på historia som någonting som även angår dem och inte bara är ett sidospår för att tillgodose flickornas behov.

Avsaknaden av positiva kvinnliga förebilder i läromedel i historia ger heller ingen förståelse för den emancipatoriska utveckling som trots allt har skett. För att flickor ska få en trygg identitet och självkänsla behöver de få kunskap om det som varit kvinnors historia, men det är också viktigt att kvinnohistoria inte blir ett ämnesområde enbart av och för kvinnor. Ett sätt att undvika detta kan vara att sluta använda begreppet ”kvinnohistoria” och istället integrera kvinnor i den gängse historieskrivningen. Min undersökning visar också att den kvinnliga representationen i läroböckerna främst går ut på att beskriva kvinnor som kollektiv eller bihang till männen och i och med detta befästs de traditionella könsrollerna. Läromedelsförfattarna borde i stället uppehålla sig kring frågor om hur kvinnors underordning och mäns överordning har påverkat samhället och människorna. Om man studerar historia utifrån ett genusperspektiv går det att komma bort från mannen som den normgivande och kvinnan som dess bihang och förstå det förflutna utifrån nya förutsättningar.

Som jag skrev i metodavsnittet kan syftet med att undersöka läroböcker ifrågasättas med tanke på att det är svårt att veta vilka böcker som faktiskt används ute på skolorna – och i vilken utsträckning? Förlagens ovillighet att lämna ifrån sig upplagesiffror lämnar heller ingen klarhet i frågan. De böcker som finns med i min undersökning används sällan i sin helhet på min fadderskola. Lärarna ”plockar” bland materialet och använder det de finner vara relevant för det aktuella arbetsområdet. En läroboks fel och brister kan givetvis avhjälpas genom att läraren kompletterar med annat material. En ambitiös lärare kan lägga upp undervisningen och välja material för att täcka in ett genusperspektiv. Men det kan även vara åt andra hållet. En lärobok kan innehålla kvinnohistoria, men läraren kan välja att hoppa över det i sin undervisning. Detta är ännu ett argument till att kvinnors historia bör integreras i den gängse historieskrivningen.

Hur ska då förlagen gå tillväga för att integrera kvinnorna i läromedlen? Ett sätt som Långström förespråkar är att anlita fler kvinnliga läroboksförfattare. Långström menar att detta skulle medföra att de kvinnliga perspektiven skulle komma att belysas tydligare. Trots att det finns gott om kvinnliga didaktiker och forskare består läroboksförfattarna till största delen av män och det är denna tradition som bör brytas. Att anlita kvinnliga författare ger givetvis inga garantier för att genusperspektivet blir bättre, men det är ändå en väg i rätt riktning. Ett annat sätt att få till stånd ett genusperspektiv är att återinrätta en statlig läromedelsgranskning. Idag är det den så kallade marknaden som styr och garanterar kvaliteten på läroböckerna. Min undersökning visar tydligt att förlagen inte förmår att leva upp till kraven i styrdokumentet.

Vad skulle vara ett acceptabelt resultat? En av de undersökta böckerna, *Epos*, har ett relativt bra genusperspektiv – men varför nöja sig med det? Ett rimligt krav är att ta steget från kvinnohistoria till att göra kvinnornas historia till en del av ”människornas historia” och i framtida läromedel presentera kvinnors liv och leverne fortlöpande och integrerat i den övriga historieframställningen. Böcker som *I historiens spegel* som presenterar kvinnornas historia i form av ett eget avsnitt i slutet av boken bör genast plockas bort från marknaden. Att ha ett genusperspektiv i historieämnet handlar alltså inte bara om att synliggöra kvinnor utan också om att problematisera manlighet och konstruktionen av den manliga normen. Detta bidrar till att få pojkar att se genusperspektiv på historia som någonting som även angår dem och inte bara är ett sidospår för att tillgodose flickornas behov.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det som Karin Westman Berg efterlyste redan för femtio år sedan, nämligen en integration av kvinnors historia i läroböckerna, långt ifrån har hörsamats av läromedelsförfattarna. Man kan ställa sig frågan om hur många ytterligare generationer ska behöva ta del av en historieskrivning i vilken mannen framställs som den normgivande och kvinnan som dess bihang? Som jag tidigare redan nämnt är det, med tanke på styrdokumentens krav på en genusmedveten undervisning, helt oacceptabelt att dagens läroböcker saknar ett genusperspektiv.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att studera om det finns något genusperspektiv i valda nedslag i gymnasieläroböcker i ämnet historia. Jag har undersökt vilket perspektiv författarna använder i den löpande texten som behandlar kvinnor. Mina utgångspunkter och definitioner har jag hämtat i Micael Nilssons rapport *Historia ur ett genusperspektiv – En granskning av genusaspekterna i ämnet historia vid Linköpings universitet*. Jag har utifrån Nilssons rapport kategoriserat texter i tre olika perspektiv; kvinnohistoriskt perspektiv, jämställdhetsperspektiv och genusperspektiv. Det *kvinnohistoriska perspektivet* syftar i första hand till att lyfta fram kvinnors verksamheter och erfarenhet samt deras ekonomiska, sociala och kulturella villkor. *Jämställdhetsperspektivet* uppmärksammar ojämlika skillnader i samhället mellan män och kvinnor, dock utan att beröra de bakomliggande orsakerna. Ett *genusperspektiv* lyfter enligt Nilsson fram hur socialt konstruerade könsidentiteter institutionaliseras i form av sociala föreställningar och kulturella mönster samt hur dessa förändras eller inte förändras över tid. Till genusperspektivet hör också maktfrågor och särskilt sådana som rör mäns strukturella överordning i samhället. Vidare har jag placerat in litteraturen i den så kallade genustrappan som i Nilsson version består av fem olika steg; genusmedveten, jämställdhetsmedveten, könsmedveten, könsomedveten eller könsmaktsförstärkande. *Genusmedveten* litteratur behandlar kön som sociala konstruktioner och ifrågasätter tydligt den patriarkala maktstrukturen. *Jämställdhetsmedveten* litteratur beskriver och problematiserar ojämlika skillnader mellan män och kvinnor. Eftersom den kategorien är svår att direkt koppla ihop med ett särskilt perspektiv var min intention att låta litteratur som inte riktigt når upp till genusperspektivet men överträffar jämlikhetsperspektivet hamna i den kategorien. *Könsmedveten* litteratur beskriver även den ojämlika skillnader mellan män och kvinnor, dock utan att problematisera den. *Könsomedveten* litteratur kännetecknas av ett könsneutralt framställningssätt och den *könsmaktsförstärkande* av manliga härskartekniker och försvar av det patriarkala förtrycket.

Det undersökta materialet har bestått av fem böcker som behandlar A-kursen i historia: *I historiens spegel* (1995), *Människan genom tiderna* (1997), *Epok A* (2000), *Epos* (2000) samt *Alla tiders historia* (2004). Böckerna är utgivna efter införandet av Lpf 94 och därför bör läroboksförfattarna ha tagit hänsyn till läroplanernas nya direktiv på ökad jämställdhet. Möjligen kan den äldsta boken, *I historiens spegel*, skrivits med Lgy 80 som grund. Urvalet av böckerna är baserat på tillgången till den samma – jag har använt de böcker som funnits i högskolans bibliotek och på min fadderskola. Läroböckerna är utgivna på fem olika förlag, ingen av dem har en ensam författare och tre av böckerna har en kvinnlig medförfattare.

I min undersökning har jag använt både kvalitativ och kvantitativ metod. Den kvantitativa delen av undersökningen har gått ut på att räkna antal kvinnonamn i böckernas register och antal illustrationer som innehåller kvinnor. I den kvalitativa delen av undersökningen har jag gjort tre nedslag i böckerna och granskat de kapitel som handlar om antiken i Grekland, nordisk medeltid och industrialismen. Ur dessa kapitel har jag tagit ut det material som jag ansett handla om kvinnor samt kvinnors situation. De valda perioderna illustrerar vitt skilda företeelser i historien: antiken eftersom den ses som demokratins vagga, medeltiden representerar dagens stora historieintresse och industrialismen illustrerar det moderna samhällets födelse. Det utvalda materialet har analyserats utifrån de ovan nämnda perspektiven och därefter placerats i de olika kategorierna i genus-trappan.

Undersökningen visar att läroböckerna representerar en historieskrivning som i stora drag lämnar kvinnorna utanför. Ingen av böckerna når upp till kategorien genusmedveten. *Epok* och *Epos*, placerar sig högst hamnar i kategorien jämställdhetsmedveten. *Epos* snuddar ibland vid kategorien genusmedveten och är också den av böckerna som gör flest ansatser mot ett genusperspektiv. Författarna till *Epok* uppger i sitt förord att de behandlar socialhistoria med ett genusperspektiv. Jag anser inte att författarna håller det de lovar. På sin höjd använder de ett jämställdhetsperspektiv som ibland berör de bakomliggande orsakerna. *Människan genom tiderna* och *Alla tiders historia* når kategorien könsmedveten. Båda böckerna uppmärksammar och beskriver skillnader mellan män och kvinnor, även om det i *Alla tiders historia* är i det magraste laget. Den äldsta av böckerna, *I historiens spegel*, hamnar i kategorien könsmedveten. Kvinnorna är tydligt separerade från den övriga historieskrivningen då författarna valt att lägga ett särskilt kapitel om kvinnohistoria i slutet av boken. Kvinnohistorien reduceras till ett tema som läggs utanför den gängse, kronologiska historieskrivningen och kan därför uppfattas vara ett mindre viktigt område. I och med att kapitlet ligger i slutet av boken riskerar det att antingen förbli oläst eller bli en valfri fördjupningsuppgift för de intresserade. Bokens upplägg kan möjligen förklaras med att boken är skriven efter riktlinjerna i de gamla styrdokumenterna då kraven på jämställd undervisning inte var lika tydliga.

Genusmedvetenhet handlar inte bara om att synliggöra kvinnor utan också om att problematisera manlighet och konstruktionen av den manliga normen. Detta bidrar till att få pojkar att se genusperspektiv på historia som någonting som även angår dem och inte bara är ett sidospår för att tillgodose flickornas behov. Undersökningen visar därmed att läroböckerna inte är anpassade till styrdokumentens krav på en genusmedveten undervisning. Om undervisningen i skolan ska be-

drivas i enlighet med läroplanernas riktlinjer är en förutsättning att läromedlen också är anpassade till dessa och det är därför oacceptabelt att böckerna saknar ett genusperspektiv.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

- Almgren Hans, Bergström Börje, Löwgren Arne. (2004) *Alla tiders historia A*. Gleerups, Malmö.
- Elm Sten, Thulin Birgitta. (2000) *Epok. Historia A*. Interskol, Malmö.
- Sandberg Robert, Karlsson Per-Arne, Molin Karl, Ohlander Ann-Sofie. (2000) *Epos. För gymnasieskolans kurs A*. Almqvist&Wiksell, Stockholm.
- Skrutkowska Karin, Stattin Jan, Westin Gunnar T, Norman Torbjörn. (1997) *Människan genom tiderna. Historia för gymnasiet. A-kursen*. Natur och kultur, Stockholm.
- Oredsson Sverker, Andersson Lars. *I historiens spegel*. (1995) Akademiförlaget, Göteborg.
- Wagner Ulf, läromedelsutvecklare, Gleerups Utbildning AB.
- www.skolverket.se/styrdokument

Litteratur

- Andolf, Göran (1972) *Historien på gymnasiet. Undervisningen 1820-1965*. Linoprint, Stockholm.
- Arwill-Nordbladh Elisabeth. (2001) *Genusforskning inom arkeologin*. Högskoleverket, Stockholm.
- Berggren, Anne Marie (1992) *Kvinnoperspektiv på läromedlen i historia, religionskunskap och konst- och musikhistoria samt i ämnet social- och familjekunskap*. Dnr 92:358. Skolverket, Stockholm.
- Bjereld Ulf, Demker Marie, Hinnfors Jonas. ”Enkönad historia” i *Dagens Nyheter*, 3 dec 2004.
- Hirdman Yvonne. ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3.
- Hirdman Yvonne. ”Vad är kvinnohistoria” i *Kvinnohistoria* (1994) Utbildningsradion, Stockholm.
- Långström Sture. (1997) *Författarröst och lärobokstradition. En historiedidaktisk studie*. Umeå Universitet, Umeå.
- Läroplaner för - förskolan Lpfö 98, det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94), de frivilliga skolformerna LPF 94*. Lärarförbundet.
- Möller, Tommy. Ingen kvinnohistoria. ”Den politiska historien domineras av män – tyvärr” i *Dagens Nyheter*, 25 november 2004.
- Möller, Tommy (2004) *Svensk politisk historia 1809-1975*. Studentlitteratur, Lund.
- Nilsson, Micael (2004) *Historia ur ett genusperspektiv. En granskning av hur genusaspekterna tas upp i ämnet historia vid Linköpings universitet*. Dnr LiU 1586/03-17.
- Ohlander, Ann-Sofie. ”Har han inte glömt något?” i *Dagens Nyheter*, 22 november 2004.
- Queckfeldt, Eva. ”Historielöshet och kvinna – några reflexioner” i *Kronos* 1991:1.
- Qvist, Gunnar. (1978) ”Om kvinnohistorisk forskning” i *Konsten att bli en god flicka. Kvinnohistoriska uppsatser*. Liber, Stockholm.

Westman Berg, Karin. (1972) ”Skolböcker vid skampålen” i *Könsdiskriminering förr och nu. Litteratur-sociologiska och historiska studier samlade av Karin Westman Berg*. Prisma, Stockholm.

Wiklund Karin (2001) *Genusperspektiv i utbildningen. Om genusperspektiv i grundutbildning och forskning vid Karlstads universitet*. Karlstads universitet, Jämställdhetscentrum och ämnet genusvetenskap, Institutionen för samhällsvetenskap. Arbetsrapport nr 11, 2001.

Österberg Eva. (2002) ”Den store historieförmedlaren och kvinnorna” i *Rummet vidgas: kvinnor på väg ut i offentligheten 1880-1940*. Österberg Eva & Carlsson Wetterberg Christina (red). Atlantis, Stockholm.